

Владимир КАРТОВ

МАКЕДОНСКАТА ПАТРИОТСКА ДЕЈНОСТ НА АНГЕЛ ДИНЕВ ВО ИНТЕРНАЦИЈА И КОНЦЕНТРАЦИОНИТЕ ЛОГОРИ НА ФАШИСТИЧКА БУГАРИЈА (1940—1944)

Во општествено-политичката дејност на Ангел Динев на линија на развојот на македонското ослободително дело се разликуваат четири помали временски фази. Тоа се: Прво, почетоките на неговата револуционерна дејност во редовите на македонското национално-ослободително движење во годините непосредно пред Балканските војни (1910—1912); второ, развивање на историско-публицистичката и општествено-политичката дејност во интерес на македонското прогресивно движење меѓу македонската емиграција во Бугарија во периодот меѓу двете светски војни; трето, пропагандно-политичка дејност во интернација и концлогорите на фашистичката Бугарија (1940—1944) и четврто, позасилена општествено-политичка и историско-публицистичка дејност во отечествено-фронтовска Бугарија (1944—1948) и во Народна Република Македонија, односно Федеративна Народна Република Југославија (1948—1952).

Предмет на овој наш прилог е третата временска етапа. Меѓутоа, пред да преминеме кон излагање на спомената дејност на Ангел Динев, накратко ќе регистрираме неколку основни биографски податоци за животниот пат и општествената дејност на овој познат македонски деец кој поголемиот дел од својот живот го поминал надвор од својата татковина.

Ангел Динев е роден во село Смоквица, Гевгелиско, во 1891 год. како син на селско сиромашно чифлигарско семејство. Тука завршува основно училиште. Уште во раните детски години на својот грб лично го осетил наемниот експлоататорски однос и стегите на османскиот апсолутистички режим, поради што и рано се вклучил во редовите на тогашното македонско-национално ослободително движење.

По Балканските војни, како и многу други Македонци, Динев емигрира во Бугарија. Во периодот меѓу двете светски

* Прилогот е подготвен по повод 90-годишнината од неговото раѓање (1891—1981) год.

војни тој зема активно учество во редовите на прогресивното македонско движење во оваа земја. Во почетокот на 20-те години соработува во прогресивниот македонски весник „Илинден“, а потоа објавува неколку мали одделни публикации. Во 1935 год. станал редактор на весникот „Македонски вести“, кој отворено и смело ја популаризираше македонската национална самобитност. Во меѓувреме ја објави и публикацијата „Македонските Словени“ (1938) во која уште поотворено и смело ја истакнуваше македонската национална самобитност, а подоцна и „Илинденската епопеа“ I и II том, во 1945 односно 1949 година.

По воспоставувањето на отечествено-фронтовската власт во Бугарија, Ангел Динев извесно време го редактира весникот „Доброволец“, во кој како прва задача го поставил популаризирањето на сеопштата победа со создавањето на првата македонска држава во рамките на Демократска Федеративна Југославија. Во меѓувреме продолжил да се занимава со општествено-политичка дејност на линија на развој на прогресивното емигрантско движење и со историско-публицистичка дејност. Неколку месеци по донесувањето на резолуцијата на Информбирото со која тој не се сложи и замина во Народна Република Македонија. По кратко, но тешко боледување, умре на 17. II. 1952 год.

Општо за интернациите и концелогорувањата во фашистичка Бугарија

Почетоците на профашистички појави во бугарскиот јавен политички живот започнале уште со девето јунскиот преврат во 1923 година.¹ Вистина, во периодот од 29. VI 1931 година до 19 мај 1934 година, односно за време на владеењето на Народниот блок,^{1а} овој процес во извесна смисла бил успорен, но не и наполно поразен. Со превратот од 19-ти мај споменатата година била воспоставена отворена воено-монархофашистичка диктатура.² Неполна година потоа, односно на 22. II 1935 година, била воведена, пак, отворена монархофашистичка диктатура. Имено, под непосредно раководство на царот Борис III бугарската држава во текот на 1935 — 1939 година започнала наполно да се фашизира. Тоа е периодот кога оваа држава се

¹ Овој преврат е извршен од претставници на крупната бугарска буржоазија под водство на Александар Цанков. Со него беше симнато владеењето на Бугарскиот народен земјоделски сојуз (БЗНС) на чело со Александар Стамболски.

^{1а} Народниот блок го сочинувале следните политички партии и групации: БЗНС, Национално либерална партија на Г. Петров, Демократската партија на Ал. Малинов и Либералната партија на П. Костурков.

² Овој преврат бил извршен од страна на лица од силно влијание на Воениот сојуз. Кимон Георгиев ја формирал новата влада на овој сојуз.

подготвуваше за учество во Втората светска војна на страната на фашистичките земји. Меѓутоа, следниот период (1940—1944), периодот на Втората светска војна се карактеризира со највисок степен на фашизација на бугарската држава и воопшто на бугарскиот политички живот.³

Бугарската фашистичка држава за својта заштита преземала посебни таканаречени осигурителни мерки против сите видови фашистички противници. Имено, уште во текот на 1935 год. започнало да се применува еден вид интернација, како средство за неутрализирање на антифашистичките дејци. Тоа беше воведено со наредба-закон за измена и дополненија на Наредбата-законот за растурање на партиско-политичките организации.⁴

Во текот на 1940—1944 година оваа мерка била постојано применувана. Во ова време биле создадени и концентрационите логори.⁵

Во интернација и логорување се испраќале лица без судење и пресуда, само по решение на полицијата и само врз основа на нејзините мненија за лица кои биле третираны како опасни за режимот. Со такви одлуки и на таков начин, во периодот од 1940—1944 година, и Ангел Динев бил на неколку пати испраќан во интернација и во концентрациони логори.

Поводите и причините за интернирање и логорување на А. Динев

Првото интернирање на Ангел Динев, што било во форма на еден вид домашен надзор и притвор, е извршено уште во 1938 година. За ова како и за неговиот живот и дејност во

³ Во периодот од 22. I 1935 година до 9. IX 1944 година се сменуваа поголем број влади, кои не само што биле под силно фашистичко влијание, туку и спроведувале отворено и директно фашистичка политика на Бугарија.

⁴ Според овој акт се овозможувало интернирање на лица во определени места на Бугарија, села и градови под непосредна воена и полициска контрола и охрана во рок од 6 месеци, или со протерување преку граница во рок од 5 години.

⁵ Првите концентрациони логори биле основани уште во 1940 год. Меѓутоа, нивното суштествување било правно санкционирано во 1942 година со донесувањето на законот за дополнување на казненото правосуштво.

За интернациите и концентрационите логори во Бугарија за оваа прилика користевме повеќе дела на бугарската историографија воопшто и посебно на бугарската државно-правна историографија. Нешто повеќе такви материјали за оваа проблематика користевме од книгите: „Сборник на действувајќите съдебни закони, I, 1878—1938; II, 1938—1942, Софија, 1938 и 1942; Ф. Милкова Историја на блгарската бужоазна држава и право през периода 1918—1944, Софија, 1976 и други правни збирки.

⁶ Недостапноста на вакви и слични документи е последица на ембаргото што постои во Бугарија за нивно користење.

интернациите и логорувањата во текот на 1940—1944 година немаме достапни документи.⁶ За ова тој во својата книга „Политичките убиства во Бугарија“ дава една фрагментарна информација. Во неа Динев го запишал само следното: „Поради брошурата 'Македонските славјани' обвинителот Партов го повика авторот на лична дискусија, чиј што резултат беше неговото интернирање“.⁷

Познато е дека Динев пројавил значителна публицистичка дејност уште во периодот меѓу двете светски војни⁸, со која ја афирмираше национално-ослободителната борба на македонскиот народ против турско-османското ропство. Истовремено, пројави и публицистичка дејност со која ја заштитувал историската обусловеност на борбата на македонскиот народ за остварување на правото на самоопределувањето. Тоа особено дојде до израз во редактирањето и уредувањето на списанието, односно весникот „Македонски вести“ и брошурата „Македонски Словени“⁹

Поради ова, како и поради појавената непосредна практично-политичка дејност во рамките на Гевгелиското братство во периодот 1928—1934 а на линија на јакнењето на општото македонско прогресивно движење, односно против ширењето на фашизмот во Бугарија и посебно против велико-бугарските аспирации спрема Македонија, Ангел Динев се најде на тапет на бугарските владеечки кругови. Тој беше посебно нотиран како антидржавен елемент и слично од органите за државна безбедност уште во 1936 година кога беше забрането понатамошното излегување на в. „Македонски вести“. Имено, врз основа на Наредбата-закон за измена и дополнување на Наредбата — за рстурање на партиско-политичките организации од 1935 година, односно со новиот член 10, биле проширени дискреционите права на полицијата и административните органи во врска со забраната за издавање и ширење на печатните органи. Како резултат на тоа беше сопрено понатамошното излегување на споменатиот весник, бидејќи статиите во него не беа во интерес на велико-бугарските фашистички кругови на крупната буржоазија. Тоа беше сторено врз основа на овој закон, а со посебен акт од 10. 08. 1936 година на владата на Г. Косеиванов. По силата, пак, на член 1 од еден друг исклучителен акт (Наредбата-закон за времен надзор на печатот од април 1938 год.), Министерскиот совет на Бугарија на чело со Г. Косеива-

⁷ А. Динев, цитираната книга, стр. 302.

⁸ Во текот на 1922—1924 година бил соработник на весникот „Илинден“ а потоа издал повеќе одделни мали публикации во издание на Гевгелиската библиотека и на прогресивното македонско движење.

⁹ Списанието „Македонски вести“ е редактирано од А. Динев и излегуваше од почетокот на јануари 1935 година до октомври 1936 година. Публикацијата „Македонски Словени“ излезе од печат во 1938 година.

нов, а по предлог на началникот на специјалната служба за надзор на печатот, во истта 1938 год. беше забрането распространувањето на неговата брошура „Македонските Словени“. Исто така, врз основа на член 9 од овој закон, тој, поради оваа брошура, како и поради другите видови дејности што претходно ги спомнавме, беше интерниран на шест месеци во 1940 година.

Меѓутоа, уште пред да биде донесена оваа осигурителна мерка од страна на споменативе органи на фашистичка Бугарија спрема А. Динев во бугарскиот политички живот и во јавниот фашистички печат се појавија разни противакции и дејствија.

Најпрво се огласиле претставниците на михајловистичката ВМРО. Некои од нив јавно му се заканувале, а други му испраќале и анонимни писма, во кои исто така му се заканувале. Инструкторот при националната одбрана (Никола Коларов), којшто орган бил под контрола на претседателот на Министерскиот совет Г. Косеианов, ги натоварил некојси Апис и Бојациев да напишат статии и брошури против оваа публикација. Дневниот, пак, весник „Слово“ се појавил со посебна статија со која ги напаѓал неколкуте македонски прогресивни дејци во тоа време, меѓу кои е и Ангел Динев.¹⁰

Интернирањето и логорувањето на Динев во теког на 1940 година

Од 1940 година, па натаму сè до 9. IX 1944 година, бугарските фашистички органи на власта, врз основ на споменатите исклучителни акти, применувале постојана мерка на испраќање на неподобни лица за фашистичката политика на Бугарија во интернација, во разни определени села и градови во Бугарија. Овие места за интернации имале прилично добри услови, а со цел да може таквите лица да се поправат, односно да постанат подобри на интересите на бугарската фашистичка држава. Меѓутоа, тоа, како во сите фашистички држави така и во Бугарија, имало спротивни дејства, бидејќи казнените лица и понатаму продолжувале да ја развиваат својата идејно-политичка дејност.

Меѓу таквите интернирани лица во 1940 година бил и Ангел Динев. Непосреден повод за ова негово интернирање бил штрајкот¹¹ на тутунските и текстилните работници во Софија, во мај 1940 година.¹² Имено, овој штрајк се претворил во поли-

¹⁰ А. Динев, Политичките убиства во Бугарија, Скопје, 195 страна 302.

¹¹ До овој штрајк дошло поради тоа што капиталистите, сопствениците на фабриките, тутунските складишта и други претпријатија не ги исполнувале колективните договори со работниците за зголемување на надниците, за времето од 1. I. 1940 година до мај истата година.

¹² А. Динев, Спомени и силуети из политическия живот на България, Архив на МАНУ, фонд — А. Динев, арх. ед. XXXVII, стр. 30.

тичка акција на работниците на тој начин што за време на неговото траење дошло до изразување на такви пароли и барања кои биле спротивни на тогашниот авторитарен државно-политички режим. Тогаш работниците ги истакнале барањата за запазување на мирот, за склучување сојуз со Советскиот Сојуз, а исто така и пароли против поддршката на политиката на владата на Богдан Филов за тесно поврзување со Хитлерова Германија и воопшто со фашистичките земји, потоа барање за водење на независна бугарска политика и слично.

Споменатава фашистичка влада на Бугарија на чело со Филов веднаш потоа интервенирала, преземајќи разни драконски мерки према сите оние лица кои учествувале во штрајкот, па и спрема оние кои не учествувале, но биле регистрирани како антидржавни елементи. Таков бил случајот и со Ангел Динев. Тој бил интерниран веднаш по штрајкот во текот на мај 1940 год.

Во едно свое писмо, што тој го испратил наскоро по одењето во интернација до својот поранешен пријател и соработник во весникот „Илинден“ (1922—1924) Георги Занков, Динев вели дека „јас немам ништо со штрајкот на работниците“¹². По наше мислење, сигурно е дека станува збор за осигурување на органите на државната власт од публицистичката и популаризаторската дејност што А. Динев ја развиваше во интерес на афирмацијата и заштитата на македонската национална самобитност и од потребата за формирање на јужнословенска федерација, во чиј состав би била и Македонија. Ова тој го популаризираше во текот на целиот период од 1935—1940 година. Впрочем, на оваа тема тој имал дискусија со повеќе лица, меѓу кои е и споменатиот Георги Занков непосредно пред да биде интерниран. Во една прилика, на последниов, тој отворено му рекол дека Македонците не можат да дојдат до своја национална слобода од страна на фашистичка Германија¹³.

На вториот ден по таа средба, најверојатно на крајот од мај 1940 година, Динев е интерниран во с. Борилово, старозагорска околија, заедно со Иван Масларов и уште едно лице, за кое и самиот Динев не се сеќава.¹⁴ Од Софија за Старозагора заминале со воз. Тука останале три дена. Првата ноќ спиеле во една нечиста соба, во затворот на овој бугарски град, а потоа во една хотелска соба.

По тродневниот престој во Старозагора, Ангел Динев бил префрлен заедно со споменатите лица во с. Борилово. По нешто повеќе од две недели, односно на 17-от ден од престојот во Борилово, Динев бил префрлен по наредба на полицијата во концентрациониот логор во с. Рибарица, Тетевенско. Во овој прв концентрационен логор во Бугарија биле и многу други лица,

¹³ Исто стр. 33—35.

¹⁴ Исто стр. 18.

главно тогашните познати бугарски и македонски прогресивни дејци. Едни од нив биле членови на БРП (к) а другите членови на забранетите политички партии и на Адвокатскиот сојуз на Бугарија. Сите тие биле антифашистичко настроени. Меѓу познатите антифашистички револуционерни дејци тука биле: Трајчо Костов, Христо Михајлов, Антон Југов, Врбен Ангелов, Владо Тричков и др. Тука биле и некои блиски соработници на А. Динев како Томе Делев од Гевгелиското братство, Славчо Кљамбов, струмички револуционерен деец и др.¹⁶

Животот во овој логор бил прилично тежок. Логорашите добивале лоша храна, готвена на оган со котле. Преку целиот ден биле принудувани да работат на патот. Од физичката работа биле ослободувани само потешко болните. Напоредно со физичкото угнетување, тие биле и на морално-политички план малтретирани. Имено, со наредба на полицијата сите биле принудувани да се крстат и да викаат „ура“, на што доста се спротивставувале. Поради тоа над некои логораши властите примениле и физички казни тепање.¹⁷

И покрај многу тешките услови, логорашите успевале по времено во рамките на своите барања да вршат размена на мислења како по разни прашања од тогашните актуелни политички прашања во светот и во Бугарија, така и прашања од историското минато и иднината на народите на Балканот, а особено за минатото и иднината на Македонија, односно за македонското прашање. Во врска со последното прашање се искажале разни мислења. Едни ова прашање го сметале за чисто бугарско прашање, други пак сметале дека Македонците се посебен народ кој имат обележја на нација, а трети дека Македонците имаат своја историја и култура и претставуваат посебна нација. Интересно е да се одбележи и фактот дека меѓу членовите на БРП (к) се манифестирале различни погледи спрема македонското прашање, односно ги изразуваале трите споменати мислења.

Таква диференција на нивните погледи кон ова прашање било карактеристично дури и за членовите на раководните органи на БРП(к) меѓу кои бил и Христо Михајлов, член на ЦК на БРП(к). Тоа покажува, како забележувал Динев во своите спомени дека „тие немале правилен марксистичко-ленинистички однос кон националното прашање...“ односно дека бугарските раководни комунисти не го сфаќале местото и улогата на нацијата на политичкиот и културниот развoтoк на чoвештвoтo и зoштo e пoтpeбнo сo класнa бoрбa дa сe пoстaвyвa и рeшaвa прaшaњeтo зa нaциoнaлнo сaмooпpeдeлyвaњe нa пoтиснaтe нaции.¹⁸

¹⁵ Исто стр. 18—19.

¹⁶ Исто стр. 40.

¹⁷ Исто.

¹⁸ Исто стр. 44—48.

Предмет на дискусија меѓу логорашите во с. Рибарица била и книгата на А. Динев „Македонските Славјани“, а за која исто така биле искажани контроверзни мислења.

За одбележување е и тоа дека, додека бил во овој логор, Рибарица А. Динев влегувал во дискусија и со други луѓе во врска со македонското прашање и со други тогашни актуелни прашања во светот и во Бугарија. Покрај другите, тој имал остра дискусија со тетевенскиот околински лекар д-р Шајтанов, кој бил фашист по убедување и со еден висок функционер на полицијата.

Притоа, Динев упорно настојувал да ги убедува дека Македонците претставуваат посебен народ поради што Македонија не треба да биде присоединета кон Бугарија како што тврделе овие лица.

За одбележување е и тоа, дека додека бил во овој логор, Динев успеал да ги разгледа сите постојни споменици и обележувања на истакнатите личности и настани од револуционерното минато на овој крај (споменикот на Бенковски, местата каде биле извршени злосторните убиства за време на настаните во 1923 год. и 1925 год.). Сето тоа покажува колку Динев бил заинтересиран за своето општо и посебно идејно-политичко самообразование и издигнување.

Во меѓувреме Динев разменуval и писмено допишување со познати дејци на македонското ослободително движење и со членовите на своето семејство. Покрај другите, тој разменил писмо и со Антон Димитров, еден од основачите на ТМРО и Петар Манџуков, еден од учесниците во солунските атентати. Во нив станало збор за причините на неговото интернирање и за некој актуелни прашања во врска со македонското прашање.¹⁹

Посебно внимание заслужува да кажеме нешто повеќе за допишувањето што тој го имал со својот син Иван и со својата ќерка Валерија. Во нив се гледа дека неговите деца стоеле на исти прогресивни и револуционерни становишта, односно ја одобрувале борбата што ја водел татко им и истовремено верувале во скорашната победа на работничката класа воопшто и посебно во борбата на македонскиот народ за национална и социјална слобода. Имено, Иван, уште додека учел во III машка гимназија во Софија, влегол во редовите на прогресивното младинско движење. Подоцна, во текот на студиите на Филолошкиот факултет во Софија ја засилил својата револуционерна дејност на линија на општото македонско и бугарско про-

¹⁹ Исто стр. 44—48.

гресивно и работничко движење.²⁰ Посебно добил солидно познавање по македонското прашање во семејството „бидејќи, како пишува Георѓи Деспотов, соборец на А. Динев од она време, неговиот татко ја претворил својата кука во вистински универзитет, посетуван од прогресивните македонски дејци меѓу кои биле и Васил Ивановски, Симо Касабов, Антон Југов и други.“²¹

Истовремено потребно е да го истакнеме и фактот дека Иван израснал во работничка средина, односно во сиромаштија и мизерија, како што впрочем живеел многу македонски бегалци и работници во Бугарија. За време додека неговиот татко се наоѓал во логорот Рибарица, тој отворено им зборувал на своите другари и околината дека: „со тоа побеснетите фашистички кучиња нема да можат да ни го уништат боречкиот дух.“²² Тоа значи дека Иван го наследил револуционерниот дух на својот татко, револуционерната боречка добродушност на својата мајка и воопшто напредноста на борбата на работничката класа.²³

Сличен револуционерен ентузијазам и вера во победа на работничката класа воопшто и посебно вера во победата на македонскиот народ во неговата борба за национално и социјално ослободување среќаваме кај неговата ќерка Валерија.²⁴ И таа како ученичка во IV женска гимназија во Софија, слично како и нејзиниот татко и постариот ѝ брат Иван, учествувала во илегалните акции не само на своите соучесници туку и пошироко во рамките на тогашното македонско и општо-бугарско прогресивно антифашистичко движење. За време на логорувањето на својот татко, Валерија му напишала писмо, во кое покрај другото го истакнала и тоа „да биде горд, бидејќи јас, твојата ќерка Валерија, ќе ги следам без резервно твоите идеи“.²⁵

По нешто повеќе од едномесечен престој во логорот Рибарица, Ангел Динев бил интерниран во село Долно Павликени, Ловечко. И тука останал нешто повеќе од месец.²⁶

²⁰ Иван го завршил Филолошкиот факултет во 1942 година. Уште како ученик а потоа и како студент, зел активно учество со свои прилози во прогресивниот македонски весник „Литературен критик“. Умре на 30. 10. 1943 година како последица на лекарската небрижност во општо-воената болница во Софија. Тогаш штотуку ја завршува 24-та година од животот.

²¹ Горѓи Деспотов, Две скапи загуби, весник „Доброволец“, број 10, 1. 6. 1945 година.

²² Исто.

²³ Исто.

²⁴ Валерија умре уште помлада, на 26. 6. 1944 година, одвај на 20 годишна возраст. Таа умре од туберкулоза, во време на зачестените бомбардирања на Софија. Била многу талентирана како и интелигентна и пишувала стихови дури и за време на својата болест.

²⁵ Г. Деспотов, цитираната статија.

²⁶ А. Динев, Спомени и силуети..., II стр. 60—61.

Животните услови во ова место во Бугарија биле релативно подобри. Тука биле интернирани само три лица од логорот Рибарница. Тоа биле: А. Динев, Тома Делев и Славко Кљамбов. Тие биле сместени во куќата на крчмарот Иван Опл'ченски, каде имале можност не само слободно да разговараат со секој и секого, туку и да одат во посета кај другите интернирани во соседните села, а исто така да им доаѓаат во посета други интернирани лица.²⁷

Но Динев и овде не мирува. Уште за време на патувањето од Рибарница за Ловеч и оттаму за село Долно Павликени, тој се интересирал да се запознае со местата и настаните од овој крај кога и каде се случувале позначајните историски собитија од времето на 9-јунскиот преврат и за време на Септемвриското востание во 1923 година. Истовремено се интересирал за тогашните современи политички настани во Бугарија. Во врска со тие прашања тој разговарал и разменува мислења како со тамошните лица на власт во овој крај така и со тамошните луѓе, млади интелектуалци и селани од Долно Павликени. Притоа нему постојано му била присутна наум омилената тема за потребата од создавање на федерација на Јужните Словени, а потоа и на една општа балканска федерација, во чии рамки и Македонците како одделен народ би уживале своја национална слобода. За оваа идеја впрочем тој бил и интерниран и неа ја популаризирал меѓу сите средини во населбите каде што бил во интернација. Инаку, Динев имал обичај да го ислуша секој и секого без разлика на идеолошко-политичката определеност, но притоа и остро реагирал против секое мислење со кое се изразуваало негирањето на постоењето на македонската нација, или пак кога се пропагирале фашистички идеи. Имал посебна наклоност да дискутира со приврзениците на Александар Стамболиски, иако и кон нив се однесувал критички.²⁸ Тоа покажува дека тој бил не само по убедување комунист туку и голем симпатизер на идеите на Бугарскиот земјоделски народен сојуз на чело со Александар Стамболиски кој своевременно ја исфрлил паролата за оформување на независна македонска република.

Отпуштање на А. Динев од работа

Во крајот на есента 1940 година А. Динев повторно беше вработен во истиот орган како и пред интернирањето во мај истата година, во Министерството на земјоделието. Тука, работел како писар-распоредител. Ова работно место било едно од најниските административни работи. Пониски работни мес-

²⁷ Исто.

²⁸ Исто стр. 61—69.

та од тоа имале оние лица што биле задолжени да вршат курирски и помошно-технички работи. Примањата од оваа работа му биле доста ниски. Од тие средства тешко можел да го издржува своето семејство. Посебно во овие години кога син му Иван бил студент, а двете ќерки Валерија и Донка ученички.²⁹ Исто така и жена му во ова време не работела.

Меѓутоа, и покрај ваквата тешка материјална положба на своето семејство, и покрај постојаната пропаганда од фашистичките органи и организации да се стави во улога на нивен пропагатор, Динев не се откажал од својата популаризаторска дејност во интерес на афирмацијата на македонската национална самобитност и идеите на револуционерното работничко движење и воопшто на идеите на тогашното општопрогресивно движење во Бугарија, односно во интерес на развивањето на општо антифашистичко движење. Ваква дејност, во овие години (1940/41) во Бугарија, можеше да се одвива многу тешко. Тоа беа години на фашизмот, кога тој наполно се зацврсти во Бугарија. Скоро немало орган или организација, па и каква било општествена средина, да не е на одреден начин фашизирана. Посебен засилен фашистички занос ги беше зафатил министрите и другите високи чиновници кои директно ги поставуваше царот. Впрочем и никој не можел да добие некоја висока државна, управна или стопанска функција ако не беше се истакнал како фашистички деец. Тогаш, многу отворено сè повеќе се изразуваа прокламираната политика на дворот и крупната буржоазија за остварување на „национално обединување на бугарскиот народ“, односно за остварување на сантефанскиот идеал. При соединувањето на Јужна Добруџа кон Бугарија со помош на Германија и на Советскиот Сојуз, на 7. 9. 1940 година уште повеќе го актуелизирало во бугарскиот јавен фашистички политички живот и прашањето за присоединување на Вардарска и Егејска Македонија кон Бугарија. Впрочем, во тој дух давале изјави и официјалните тогашни бугарски личности дека Македонија е бугарска земја и треба да постане целосно дел на Бугарија.

Во вакви политички услови не само што не можело да се пишува, туку било забрането и да се зборува за постоење на македонската нација, за обединување на Јужните Словени, во чија федерација Македонија би истапувала како посебна единица и сл. Ваквите и слични идеи беа третирали од официјалните фашистички власти на чело со царот Борис, и како комунистички и како непријателски за „националното обединување“ на бугарскиот народ, но независно од тоа Динев и во овие две години не ја прекинал спомената дејност. Вистина, сега немало услови ни можности да пишува статии или пооделни публикации од областа на македонското национално ослобо-

²⁹ Валерија учеше гимназија, а Донка основно училиште.

дително движење во минатото, и тогаш, но затоа применувал други форми и средства. Имено, тој неретко влегувал во јавни разговори речиси со секој човек било за време на работата, било вон работното место. Тоа особено доаѓало до израз во определени јавни собири, потоа во крчмите и сл. каде што обично се собирал повеќе свет.

Во текот на 1941/42 година неговото место на почесто свртување бил клубот на Јакобинците во Софија, каде што се викала кафеаната „Средец“ на А. Григоров. Тука доаѓале многу македонски револуционери, па и членови на БРП (к). Динев насекаде и секому настојувал да го убедува во потребата од понатамошно афирмирање на македонската национална самобитност. Притоа, особено ја истакнувал историската обусловеност на македонската нација, истакнувајќи многу примери од поблиското и подалечното минато. Заради тоа бил постојано во полемика, особено со фашистите и нивните симпатизери, било од редовите на бугарскиот народ, било од редовите на македонската емиграција. Притоа, во истапувањето бил многу отворен и смел без да води сметка за последиците.

Карактеристичен случај во оваа смисла бил неговиот испат за време на смртта на еден од основачите на ТМОРО и истакнат македонски револуционер Петар Поп Арсов. Тој умрел на 1. 1. 1941 година. По тој повод Динев и неговите соработници, другари и познати стари македонски револуционери, се договориле кои лица од нив да земат јавен збор при закопот на овој македонски револуционер, културен деец и општественик. Имено, било договорено во овој церемонијал во црквата „Седмочисленици“ и на гробиштата да зборуваат: бившиот личен секретар на Ј. Сандански по Хуриетот, Иван Хризанов, потоа Павел Делирадев, четник од четата на Ј. Сандански, Михаил Герциков, другар по оружје на Г. Делчев и Павел Шатев, учесник во солунските атентати.³⁰ Тоа било посебно спремено, бидејќи се очекувало за време на овој настан да зборуваат познати фашистички дејци од редот на македонската емиграција кои на одреден начин ќе ја искористат оваа историска личност за искривување на историската вистина на делото на Петар Поп Арсов во великобугарски интереси.

Очекувањето и навистина се исполнило. На погребот, покрај масата свет, присуствувале доста претставници на бугарскиот политички живот и познатите фашистички дејци или приврзаници на фашизмот од редовите на македонската емиграција. Во нивно име зборувал веќе тогаш афирмираниот фашист од македонско потекло Данаил Крапчев и тогашниот претседател на Илинденската организација Лазар Томов. И двајцата

³⁰ А. Динев, Спомени и силуети... II, Скопје 1951 год., ракопис во МАНУ, арх. единица ЛИ, стр. 79.

во своите говори го фалсификувале делото на Петар Поп Арсов, искривувајќи ја со тоа македонската историска вистина.

По нивните говори требало да земат збор и споменативе македонски револуционери и дејци.

Меѓутоа, тие се покајале. Во меѓувреме, по консултација на некои свои соработници, а особено по сугестија на Кирил Николов, се јавил да зборува Ангел Динев. Тој, покрај другото го рекол следното:

„Ти Петре беше другар на Делчев, водач на македонската револуција. Ти беше редактор на „Лоза“, забранет од бугарската полиција, кој беше орган на првата македонска книжевна дружина во Бугарија која војуваше за свое македонско народно сознание. Ти имаше голема желба да се работи во правец на издигнувањето на простонародниот македонски говор на книжевен македонски јазик... Ти работеше да се зацврсти националното сознание на Македонците и се бореше против бугарската, српската и грчката пропаганда, кои во стремежот да нè асимилираат, се караат меѓу себе. Ти како член на ЦК на ВМРО и бараше и сакаше Македонија од една јаболка на раздор да стане знаме за обединување на Јужните Словени на балканските народи...“³¹

Отворени јавни истапи во интерес на заштитата на борбата на македонскиот народ за остварување на своето право и национално самоопределување А. Динев имал и на други места и во други прилики. Поради тоа, во текот на 1941 година и почетокот на 1942 година, против него се поведе една организирана кампања од одредени членови на фашизираните институции.

Најпрво оваа акција ја започна тогашниот Македонски национален комитет на чело со резервниот генерал Коста Николов кој бил во прилична мерка ставен во служба и интерес на фашистичка Бугарија односно во однос на Македонија спроведувахе големобугарска политика. Имено, по сугестија и препорака на принудно поставеното раководство на Гевгелиското братство на чело со фашистичкиот деец Михаил Поп Кочев, споменатиот Македонски национален комитет повел кампања против таквата дејност на А. Динев. Имено, тие го оптужувале Динев дека како поранешен четник во годините по Хуриетот нема носталгија за Македонија и не оди на служба во Битола во Ветеринарската болница, каде што Министерството за земјоделие го назначил уште во 1941 година.³²

Истовремено против него се испраќале, како вели самиот Динев, „монтирани анонимни писма и изјави“ до Министерство-

³¹ Исто ова го потврдуваат и неговите современици (Илија Бајалски и Митко Зафировски). Исто така видете за ова и во книгата на А. Динев Етнографската идеја на Македонските Словени, Софија 1944 година, стр. 25.

³² А. Динев, Спомени и силуети... II, стр. 92.

то за земјоделието и во Дирекцијата на полицијата дека е „српски шпијун, комунист и агент на Сталин, потоа опасен комунист и сл.“³³

Тогашниот министер по земјоделието Георги Петров, по консултација со Дирекцијата на полицијата, донесол решение за отпуштање од работа на А. Динев.³⁴ Решението било донесено врз основа на чл. 20 од Законот за заштита на државата.³⁵

Имено, според овој член од Законот за измени и дополне- нија за Законот за заштита на државата од 12. 9. 1941 година, покрај другото, се предвидувало дека „оние кои се приврзани- ци на комунистички, анархистички или други противдржавни идеи и разбирања на општествено-политичка дејност не може да земат никаква државна, државно-автономна, општинска или општествена служба, нити да биде член на Народното собра- ние или на некое друго самоуправно тело. Ако такво лице зазе- ме една од споменативе служби, се отпушта административ- но“³⁶.

Министерството за земјоделеие, како основ за донесување на вакво решение нашло во одредбите на Казнениот закон на Бугарија од 1896 година. Имено според чл. 30 од овој закон се предвидувало можноста на лишување од права на одделни личности да заземаат државна или општествена или друг вид определена должност.³⁷ Меѓутоа, претходниот акт бил прилаго- ден на тогашните услови и конкретно применет во однос спре- ма дејноста на А. Динев. Притоа, интересно е да го истакнеме фактот дека Динев тогаш вршел должност на работното место обичен писар.³⁸ Очигледно е дека одбивањето на Динев да оди за чиновник во Битола, послужило како повод за отпуштање од ра- бота. Но Динев бил свесен за тоа, ако би отишол д служи како чиновник во Македонија, значи дека треба да биде вовлечен во фашистичката великобугарска пропаганда. А тој долги години веќе дотогаш водеше активно идејно-политичка борба со перо в рака или преку други форми и средства против една таква великобугарска политика спрема Македонија. Токму заради тоа остана доследен на своите идеи и принципи, односно да не слу- жи на бугарската фашистичка држава.

Но затоа, пак, беше отпуштен од работа. Тоа всушност беше една исклучителна превентивна, па и во одредена смисла

³³ Исто.

³⁴ Исто.

³⁵ Овој закон за прв пат е донесен во јануари 1924 година. Спо- менатиов член во тој закон е всушност 15, кој подоцна, односно со изме- ните од 1925 г. е постанат 20. Како таков останал и со измените од 1941 г., чија суштина останала иста. Според: Сборник на действуващите за- кони во царството 1878 — 1942, дел II, Совия. 1942, стр. 149.

³⁶ Исто.

³⁷ Исто.

³⁸ Изјави од К. Гермов и П. Шошолчев, АИНИ, фонд — лично до- сие на А. Динев,

на зборот и репресивна мерка на фашистичките сили кои тогаш беа на власт против бугарските па и македонските прогресивни сили кои се бореа јавно за афирмирање на постоењето на македонскиот народ и за негово право на национална и социјална слобода. Таквата мерка всушност претставувала еден специфичен вид на тероризирање.

Повторно во концентрационен логор

а) Антифашистичката дејност на Динев во втората половина на 1942 и почетокот на 1943 година

Веднаш по отпуштањето од работа, а со цел да си осигури прехрана за себе си и за своето семејство, Динев отворил кафеана во Софија, на аголот од улиците „Одринска“ и „Цар Симеон“. Во неа работела и неговата жена. Но наскоро потоа заминал на неколку дена во своето родно место да ги види своите најблиски роднини со кои не беше се видел речиси точно 20 год., односно од 1912 година. Својата популаризаторска дејност во интерес на афирмација на македонското ослободително дело и во заштита на обесправените селани ја продолжил и тука, во своето родно место Смоквица. Имено, овдека допатувал кон крајот на мај 1942 година. Се задржал десетина дена. Но веднаш се вклучил во актуелни разговори со селаните и во полемика со претставниците на околската власт. Притоа, овој пат пројавил и отворена антифашистичка дејност, односно зборувал за антимакедонската политика на бугарските фашисти. На многумина во селото, и помлади и постари луѓе, слободно им приоѓал и отворено им зборувал дека воспоставувањето на бугарска власт во Македонија не значи слобода на македонскиот народ, потоа дека Бугарија е сојузник на Хитлерова Германија, која е водечка фашистичка сила и не се бори за слобода на малите народи туку за нивно поробување и експлоатирање. Исто така повеќе пати во разговорите истакнувал дека единствено правилно е решено националното прашање во Советскиот Сојуз и дека Македонија може да биде слободна само во рамките на една федерација на Јужните Словени, односно на балканските народи. Притоа користел разни форми и средства. Имено, навечер посетувал некои вечеринки и одржувал кратки разговори со младинци, а преку ден одел слободно во полето и лично им зборувал на луѓето на нивите каде што истите работеле.³⁹

Овие свои идеи Динев ги пропагирал не само меѓу своите соселани туку и меѓу селаните од соседните населби. Така на

³⁹ Според искажувањето на Томе Ристовски, Јован Алацајков, Кирил Ристов Благој Танев и други лица од село Смоквица.

пример во селата Милетково и Миравци имал разговор со поединци со кои се познавал уште од порано. Еден, денеска стогодишен Мировчанец, сè уште живо се сеќава на еден разговор на Динев со Илија Југов, исто така од село Миравци, кој го критикувал зошто верувал на фашистичката бугарска и германска пропаганда.⁴⁰

Од споменативе прашања што Динев ги пропагирал во разговорите со селаните евидентно е дека тој не ги познавал најточно тогашните политички прилики во Вардарскиот дел на Македонија, а посебно во останатите краеве на Југославија каде во тие денови во прилична мерка се разгорувало вооруженото востание. Меѓутоа, непобитен е фактот дека таа негова дејност била на линија на развивање и ширење на општото антифашистичко влијание и на афирмирањето на македонската национална самобитност која бугарскиот фашистички окупатор отворено ја негирал. На овој план посебно значајна улога одиграл за време на едно апсење на 14 души Смоквичани.⁴¹ Токму поради оваа негова дејност во селото од дирекцијата на полицијата во Софија, во која бил окарактеризиран како антидржавен елемент, Динев бил принуден да се врати во Софија.⁴²

По принудното враќање во Софија, Динев продолжил со работа во својата кафеана. Но наскоро потоа, односно во есента 1942 година, тој бил принуден да ја напушти својата кафеана⁴³ и да се вработи во кафе-слаткарницата „Капри“ во Софија како касиер. Тука останал во текот на зимата и почетокот на пролетта 1943 год. Но тој и тука не мирувал. Имено, секоидневно активно се вклучувал во дискусии што се воделе во оваа кафеана, каде што се собирале главно побогати луѓе и познати фашисти. Токму тогаш, како што е познато, се случувале многу важни настани од Втората светска војна, односно дошло до први поголеми порази на германските војски, особено онаа

⁴⁰ Според искажувањето на пензионираниот учител Глигор Божинов од с. Миравци и Георги Динев од с. Милетково. Без сомнение е фактот дека Динев бил во право, што покажува и тоа дека, овој човек (Илија Југов) подоцна станал отворен соработник на Германците, поради што народната власт го осуди на смрт со стрелање.

⁴¹ Апсењето е извршено по противењето на селаните на една наредба на заменикот на кметскиот наместник од с. Смоквица, учителот Данев. Поопширно за ова видете во публикацијата „Гевгелија и гевгелиско во НОВ 1941 април 1943 година, материјали од симпозиумот, Гевгелија, 1979, стр. 329—349.

⁴² Архив на Македонија (АМ), фонд — Гевгелиско околиско управление, необработени архивски материјали. За ова е консултирано мислењето на: Глигор Божинов од с. Миравци и Јован Алаџајков од с. Смоквица, кои се непосредни сведетели на овие настани во с. Смоквица и во врска со односите на Динев со органите на гевгелиската околиска власт.

⁴³ Повод за отстапувањето на кафената на својот штура било едно негово осумдневно затворање заради што полицијата му пронашла одредени пароли во поодделни пакети што му ги подметнале некои негови противници. (Според А. Динев, Спомени и силуети... II стр. 96.

кај Сталинград. Притоа Динев, отворено изјавувал и коментирал дека фашистичките земји ќе ја изгубат војната и дека Бугарија ќе доживее катастрофа. Потоа нееднаш изразувал и јавни симпатии кон силите на сојузниците, а особено кон Советскиот Сојуз (Црвената армија). Токму поради ваквите свои јавни искажувања и однос во текот на април—мај 1943 година бил тајно наклеветен на полицијата, поради што таа го интернирала во конц-логорот Крсто—Поле, Ксантиско.⁴⁴ Имено тогаш, бугарските државни органи, врз основа на Законот за дополнување на Законот за казнената судска постапка од април 1942 год. добиле и формално правна можност да преземат определени т. н. осигурителни мерки спрема политичките противници.⁴⁵ Во конкретниов случај на А. Динев всушност се работи за примена на членовите: 699 и 700 од споменатиов закон во кој се предвидува осигурителна мерка задржување во конц-логор.⁴⁶ Така и станало. Имено, во почетокот на мај 1943 год. Динев повторно е однесен во конц-логор.

б). Полемичката дејност во концлогор „Крсто—Поле“ Ксантиско

На 8. V 1943 год., Динев со група од 22 лица тргнал од Софија за логорот „Крсто—Поле“, (Ени Кеј) односно Ставрополис, Ксантиско. Патувањето траело неколку дена. Тоа било прилично тешко. Особено било тешко на релацијата од Драма до Крсто Поле каде логорашите биле посебно малтретирани⁴⁷.

За разлика од 1942 година животот во овој логор 1943 година бил нешто подобар. Имено, командантот на овој логор Милчо Милчев во текот на последниве години бил, како вели А. Динев во своите споменички белешки, доста помек во односите на логорашите отколку во 1942 година кога бил многу суров.⁴⁸ Најверојатно, тогашните надворешно-политички прили-

⁴⁴ Исто.

⁴⁵ Со овој законски акт, послушното бугарско народно собрание ѝ овозможил на фашистичката влада и дворот правно легаризирање за испраќање во концлогори во Бугарија, слично како и за оние во Германија. Поопширно за ова видете во: Сборник на дејствуващите съдебни закони в царство, 1878—1942, част II, стр. 397—402 Софија 1942 година.

⁴⁶ Исто стр. 400.

⁴⁷ А. Динев, Спомени и силуети... стр. 105.

⁴⁸ Исто.

⁴⁹ Поопширно за стопанскиот, културниот и спортскиот живот на логорашите пишува А. Динев во својот цит. книга Политичките убиства во Бугарија, Скопје 1951, стр. 321—323; Данчо Стојчевски, Животот во фашистичкиот концентрационен логор ЕНИ кај (Крсто Поле) 1942—1943 год., прилог поднесен на Симпозиумот Прилеп и Прилепско 1943 год., 1978, Скопје (ракопис) стр. 27 и Благој Аризанков, Спомени за логорскиот живот во ЕНИ кој работен наслов, ракопис во лична библиотека на авторот. И Данчо Стојчевски и Благоја Аризанков се логораша во овој логор во текот на 1942—43 година.

ки, кои станувале сè понеповолни за фашистичките сојузници, а со тоа и за Бугарија, влијаеле за промена на таквиот однос во позитивна смисла на зборот. Во самиот логор логорашите имале извесни можности да организираат определени стопански, спортски и културно-забавен живот, во кој на определен начин се вклучил и А. Динев. Едно време биле организирани работилници од повеќе бранши. Исто така била организирана културно-просветна дејност и разни спортски натпревари меѓу спротските групи што за таа цел биле формирани.⁴⁹

Исто така во логорот се овозможиле и услови за развивање на илегален политички живот во кој многу активно учествувал и Динев.

Во првите денови, кога сè уште не можело да се пројавува некоја поорганизирана дејност на споменатиов план, Динев се занимавал во слободното време, кое не било којзнае какво големо, со пишување. По извесно време успеал да напише ракописен материјал под наслов „Оператива за градивна работа на македонската нација“ и еден ракопис за биографија на Димо Хаџи Димов.⁵⁰

Во овој логор, каде што бил Динев, имало интернирани и голем број на тогашни познати прогресивни бугарски општественици, видни интелектуалци и афирмирани членови на БКП, па и нејзини раководители. Тука имало и доста познати прогресивни дејци од кои некои биле и членови на БКП, односно и раководители на БКП.⁵¹ Меѓу нив се воделе прилично широки разговори и дискусии по разни актуелни прашања од современите политички прилики во светот и во Бугарија. При тоа доста значајно место заземале дискусиите и околу македонското прашање во која многу активна улога има и А. Динев.

Во една прилика, забележал Динев во своите спомени, меѓу лоорашите од третата барака, се развила дискусија за улогата на Гоце Делчев, Ѓорче Петров, Јане Сандански и некои други македонски дејци во македонското ослободително движење. Во еден момент збор зел и Христо Калајџиев.⁵² При тоа тој рекол дека, „Санданистите во одредена смисла на зборот се само еден вид остров“. Веднаш потоа зел збор и А. Динев

⁵⁰ Исто.

⁵¹ Покрај другите тука биле присутни старите „тесњаци“, тогашните членови на БРП(к) и познати адвокати: Љубен Дјукмеџиев, Врбан Ангелов, Жак Натан, Антон Бојациев и др. Исто така тука биле и познатите членови и раководители на БКП од македонско потекло: Тодор Павлов, Христо Калајџиев и Владо Тричков. Тука биле и толашните македонски прогресивни дејци: Александар Маргуљков, Стефан Нанов, Никола Узунов, Томе Делев и др.

⁵² Христо Калајџиев уште тогаш бил еден од раководните личности на БРП(к) и одговорен за македонското прашање. Инаку по потекло е Македонец и секогаш послушно ја следел политиката на БКП по ова прашање, кое не било доследно револуционерно и марксистичко.

и покрај другото рекол дека „Сандански со група македонски револуционери не се никаков остров туку продолжувачи на делото на Делчев, односно следбеници на приципот на македонската самостојност“.⁵³ На овие зборови на Динев остро реагираше Христо Калајџиев, поради што Динев веднаш бил принуден да замине во четвртата барака.

На овие собири, како и на поранешните а и подоцна, се до почетокот на август 1943 год., се развивале дискусии по разни прашања од политички карактер. Доста присутна тема било прашањето за обединувањето на Јужните Словени, односно за создавање на една југословенска федерација, а подоцна и балканска федерација. Во врска со ова, А. Динев дава критички забелешки на едно место во своите спомени од политичкиот живот во Бугарија. Имено, во логорот, и тоа од многу порано, односно уште од 1942 год. имало и лица од Македонија и Србија. Преку нив а и преку радиостаницата „Слободна Југославија, потоа и од други радио станици (Москва, Лондон и др.) се дознавало пошироко за херојската борба на југословенските народи, вклучувајќи го тука и македонскиот народ, кои со пушка в рака го остварувале своето право на самоопределување и своето обединување во југословенската федерација. Впрочем, еве што конкретно и накратко и напишал за тоа: „Ние само дискутиравме, а не се боревме со пушка в рака“.⁵⁴

Животот во логорот „Свети Кирик“.

Во почетокот на август 1943 год. нешто повеќе од 120 логорашки од Крсто Поле, Ксатинско, биле префрлени на логорување во манастирот „Светии Кирик“, Асеновградско. И тука се наоѓале, главно неколку познати прогресивни адвокати, лекари писатели и публицисти. Меѓу нив бил и А. Динев. Патувањето од Крсто Поле до споменатиов манастир било многу тешко. Сите логорашки биле сместени заедно со своите багажи во два вагона. Патувале напоредно 3 дена и 3 ноќи од 3 до 6 август и при големи летни горештини.⁵⁵

⁵³ А. Динев, Спомени и силуети... II, стр. 109. И Данчо Стојчевски и Благоја Аризанов не се сеќаваат конкретно за овој настан, но и на двајцата им останало во живо сеќавање доста активниот однос на Динев во врска со популаризацијата на македонското историско минато. Притоа тие се сеќаваат и на тоа дека Динев бил доста негиран од страна на бугарските интелектуалци и видни раководители на БРП(к) заради својата популаризаторска улога на македонското историско минато општо и посебно на македонската нација. За придонесот на Динев во овој план пишува Д. Стојчевски во својот прилог „Животот во фашистичкиот концелогор во ЕНИ Кеј во 1942—1943 год.“ во книгата „Оковани во прангии“, Скопје 1981.

⁵⁴ А. Динев, Цитирани спомени, II стр. 139.

⁵⁵ А. Динев, Спомени и силуети... II, стр. 150—151.

Манастирот „Св. Кирик“ всушност претставувал една крѣпост, во која, како вели самиот Динев, „можеле да живеат само аскети“, ⁵⁶ односно тоа дека во права смисла на зборот е затвор. Тоа го правело животот да им биде многу тежок. Но тешкиот живот им бил наметнат и поради многу лошиот однос на командантот на овој логор, како и на самиот асеновградски околиски началник. Тие ги измачувале логорашите на разни начини. Им забраниле носење бради и условување на титулите, односно занимањето што го имале.

Командантот на манастирот се презивал Иванов, а самите логораша го викале звер Иванов. Тој имено бил човек на околискиот начелник Димитров, кој се однесувал многу строго спрема логорашите. ⁵⁷ Не бил редок случајот тој да ги малтретира со заканување, па и со котек. По убиството на овој началник бил сменет и командантот звер Иванов. На негово место дошол некој си Николов, кој не само што бил поблаг спрема логорашите, туку им ја подобрил и храната. ⁵⁸

Во текот на есента 1943 година логорците во овој манастир го граделе патот од манастирот „Св. Кирик“ до с. Горни Водок. Иако условите за работа биле тешки сепак преку изградбата на патот тие полесно воспоставувале врска со надворешниот свет. Имено, преку логорските стражари полесно добивале весници, преку кои на одреден начин слушале за новостите од војната. Исто така на тој начин имале и подобри можности за прислушкување на радио-станиците Лондон и Москва. ⁵⁹

За време на логорувањето во „Св. Кирик“ на семејството А. Динев му се случи една од најтешки семејни трагедии. Имено, поради небрежноста на лекарите во општовоеената болница во Софија, на 30. 10. 1943 година умре нивниот син Иван, којшто уште во најраните младински години се вклучи во општото прогресивно и работничко движење во Бугарија.

Смртта на неговиот син силно го трогнало Динев. Според искажувањата на еден негов современик и сологорец Динев бил неколку дена многу тажен. Тој станал уште потажен кога ја претрепел и втората тешка семејна загуба. Имено, на 26 јуни 1944 година умрела постарата ќерка Валерија за која Георги Деспотов напишал дека „таа прекрасна девојка била едно вистинско обединувачко знаме околу кое се обединуваше сето чесно, прогресивно и слободоумно“. ⁶⁰

Меѓутоа, и покрај овие две најголеми семејни загуби, Динев не ја прекинал споменатава општествено-политичка и попу-

⁵⁶ Исто, стр. 151.

⁵⁷ Исто, стр. 151.

⁵⁸ Исто, стр. 152—155.

⁵⁹ Исто, стр. 151.

⁶⁰ Г. Деспотов, Две скъпни загуби, „Доброволец“ бр. 10/1. VI. 1945 година.

ларизаторска дејност како во времето на логорувањето во овој манастир, така и потоа.

Од изложеното досега за животот и дејноста на А. Динев во концлогорите на с. Рибарица, Тетевенско и во Крсто Поле, Ксантиско и Свети Кирик, Асеновградско како и за време на интернацијата во с. Долно Павлиќени, Ловечко, природно се наметнува заклучокот дека популаризаторската македонска патриотска дејност на Динев во ова време (1940—1943) беше дополнета и со отворена активност во укажување на недоследно-марксистичките ставови и недоследната практичко-политичка дејност на БРП (к) во целина и на некои поодделни членови во односот спрема македонското прашање. Имено, тој во секоја прилика настојувал да укаже на некои секташки становишта и на великобугарскиот карактер на политиката на БРП (к) спрема македонското национално прашање. И не само што укажувал, туку влегувал и во отворена полемика и во негирање на таквите ставови на поодделни раководители на БРП (к). Со тоа, всушност, Динев јасно и гласно истакнувал, како вели еден негов идеен соработник — современик, познатиот македонски општественик и револуционер Анастас Митрев, „дека тој не можел да се помирува со шовинизмот, со секташтвата, со класичната тесноградност на оние што како божем принципи интернационалисти, бездруго имаат долг да бидат принципи поборници за правото на националното и социјалното угнетуваните на народите за слободен национален и социјален развиток“.⁶¹

⁶¹ А. Митрев, Неуморниот општественик, в. „Нова Македонија“ од 19. II. 1952 година.